

AÇIK BİR ETKİLEŞİM ÖRNEĞİ: *BULANTI* VE “BUNALTI” ADLI ESERLERDE ORTAK BİR ÜSLUP ÖZELLİĞİ OLARAK FELSEFÎ SÖYLEM BİÇİMİ

Yrd. Doç. Dr. Musa DEMİR*

ÖZ: Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatı içinde modernist karakterli II. Yeni şiir hareketiyle aynı dönemlerde ve hemen hemen aynı estetik kaygılarla ortaya çıkan 1950 Kuşağı öykücülerini, gerçeküstücülük ve varoluşçuluk akımlarından etkilenmişler; olayın en aza indirildiği, olay yerine daha çok iç gerçekliğin merkeze alındığı yeni ve modernist bir öykü anlayışı geliştirmişlerdir. Bu yeni anlayış içinde eser veren ve modern Türk edebiyatında varoluşçu edebiyatın önemli isimlerinden sayılan Demir Özlü'nün, ilk öykü kitabına da adını veren “Bunalı” adlı öyküsünü, daha adından itibaren üstadı Sartre'ın *Bulanti* adlı meşhur romanıyla açık bir etkileşim/diyalog içinde kaleme aldığı görülür. Sartre'ın, temsil ettiği varoluş felsefesini geniş kitlelere aktarabilmek için kaleme aldığı *Bulanti* adlı romanının anlatıcısı Antoine Roquentin ile Özlü'nün “Bunalı” adlı öyküsünün isimsiz anlatıcısı, günlükler şeklinde kaleme alınan bu anlatılarda, yazmak edimine bir varoluş imkânı olarak sarılmakta ve olayın önemsizleştiği öyküleri üzerinden felsefî bir söylem geliştirmektedirler. Otobiyografik karakterli her iki metin de uzun ve girift bir monoloğu andıran formları, merkeze aldıkları *kişisel varoluş bunalımı* tema'sı ve söylem biçimleri bakımından açık metinlerarası özellikler arz etmektedir. Bu yazıda, söz konusu eserlerdeki tematik arka plan nispeten dışarıda tutulup; daha çok anlatım biçimlerinde gerçekleşen etkileşime dikkat çekilerek eserlerdeki üslupların oluşumuna katkı sağlayan felsefî söylem benzerliği üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Varoluşçu edebiyat, bunalım edebiyatı, modern Türk öykücülüğü, edebiyatta felsefî söylem, *Bulanti*, Jean Paul Sartre, “Bunalı”, Demir Özlü.

* Bülent Ecevit Üni. Fen-Edeb. Fak. Türk Dili ve Edeb. Böl. musa.demir@beun.edu.tr

An Obvious Interaction Example: Philosophical Discourse as a Common Style in *Bulantı* and “Bunaltı”

ABSTRACT: The 1950’s generation short story authors, emerging in the same period and sharing almost the same esthetic realities with New Poem Movement II, which has a modernist character in Republic Period Turkish Literature, have improved a novel and modernist story conception in which the plot is widely minimized and the focus is mostly on the inherent reality instead of plot by being impressed by surrealism and existentialism movements. In this new concept, it is understood that Demir Ozlu, regarded as one of the prominent writers of Existentialism Literature in Turkish Literature, from the beginning of its name, wrote up his first short story “Bunaltı” in interaction with his master Sartre’s celebrated novel *Bulantı*. Not only Antoine Requentin, hero narrator of *Bulantı* novel, which is written by Sartre to transmit existential philosophy into large masses, but also nameless hero in Ozlu’s “Bunaltı” story hold on the act of writing as an existence opportunity in their narrations written as historical diaries and create a philosophical discourse through stories in which plot becomes insignificant. With autobiographic character, both texts include similar features in that they have a form resembling a long and intricate monolog, a theme on individual ‘existence depression’ and common manner of discourse. In this paper, by pointing out interactions occurred in wording, it is mainly aimed to focus on ‘philosophical discourse similarities’ which attribute to formation of wording in writings rather than thematic background of writings in question that is relatively excluded.

Keywords: Existential literature, depression literature, modern Turkish short story, philosophical discourse in literature, *Bulantı*, Jean Paul Sartre, “Bunaltı”, Demir Özlü.

GİRİŞ

Batıda, özellikle II. Dünya Savaşı’nın yıkıcı sonuçlarıyla birlikte somut olarak beliren varoluşçuluk, aslında, kökeni itibariyle, 19. yüzyıla kadar giden bir felsefedir. Nietzsche, Kierkegaard, Dostoyevski gibi düşünür ve yazarların düşüncelerinden beslenen varoluşçuluk, 20. yüzyılın yazarları elinde işlenerek yaygın bir düşünce biçimi hâline gelmiştir. Özellikle 20. yüzyılın önde gelen varoluşçu yazarlarından Sartre’in düşünce ve eserlerinde en somut ve popüler hâlini alan söz konusu anlayış, yazarın/düşünürün, (düşünür-yazarın) bilhassa edebî eserleri yoluyla geniş kesimlere yayılmış, çok geniş bir ölçekte tartışılma imkânı bulmuştur.

Sartre’in da savunduğu/dillendirdiği ünlü “*Varoluş, özden önce gelir*” düsturu/mottosu, inançlı (Hristiyan) ve inançsız (ateist) boyutları olan bu felsefenin, alametifarikası olan en temel iddiadır. Buna göre in-

san, önce dünyaya gelir, var olur; sonra tanımlanıp belirlenir ve özünü oluşturur (İş 2007: 13).

İnsan ilkin var’dır; sonra, ne olmak istiyorsa, kendisini o yönde kendi seçimleriyle gerçekleştirir, *varoluşturur*. Ve insan, bu şekilde kendisini gerçekleştirebilen yegâne varlıktır. Sartre’ın adlandırmasıyla o, bir *pour soi* (kendisi için varlık: bilinçli özne/birey)’dir ve sürekli olarak *en soi* (kendinde varlık: madde/nesne/şeyler) ile çatışma halindedir. Bu çatışma içinde kendisi için varlık (*pour soi*), sürekli bir devinim, oluş, kendini ve dünyayı olumsuzlama ve hiçleme süreci içinde sürekli kendisini kurmakla meşguldür. Kendisini sürekli bir *tasarı* olarak konumlandırın bu insan, Sartre’e göre “*Ne değilse odur, ne ise o değildir*”. Bu haliyle insan, hiçbir zaman kendi kendisiyle çakışmayan, içinde olduğu verili gerçeği sürekli olumsuzlayan ve onu başka bir yöne doğru aşan bir varlıktır (İş 2007: 13).

Felsefesinin temelini bu şekilde kuran ve varoluşçuluğu açıktan açığa kabul edip üstlenmesiyle öne çıkan Jean Paul Sartre, çağdaş dünya edebiyatının da başyapıtları arasında sayılan ünlü romanını 1938’de yayımlar. Roquentin, otuz yaşında, 14.400 frank gelirle yaşayan, Kuzey Afrika, Orta Avrupa ve Uzakdoğu’yu gezmiş, Marquis de Rellebon adlı tarihi bir kişilik hakkında araştırma yapmak üzere Bouville adlı şehre gelmiş bir küçük burjuva aydınıdır. İşte *Bulantı* adlı roman, Roquentin’in söz konusu araştırma için Bouville’de geçirdiği üç yılı anlattığı günlüklerden oluşmaktadır. Bireyin kökten özgürlüğünü vurgulayan varoluşçuluk felsefesinin, günlükler biçiminde açıldığı/gösterildiği bu romanda, Sartre’ın sözcülüğünü üstlenen anlatıcı Antonie Roquentin, özetele, maddî âleme ve kendine karşı duyduğu tiksintiyi, bulantıyı anlatmaktadır. Sartre, bu romanıyla sonradan ilkelerini açıklayacağı varoluşçu felsefenin temel kavramlarını (yabancılaşma, bunaltı, toplum karşıtlığı, saçma, özgürlük, tiksinti, hiçlik, fazlalık, atılmışlık, bağlanma, seçme, kendini gerçekleştirme...) roman kahramanı Roquentin’in kişisel deneyimleriyle somutlaştırır.

Türk edebiyatında ise 1950’li yılların ortalarından itibaren, modernizmin estetik ilkelerini benimseyen, batılı öznel idealist felsefî yaklaşımların etkisiyle yeni bir yazar grubu ortaya çıkar. Bu grup, Fransız *yeni roman* akımının mektup tekniği, bilinç akışı biçimindeki iç monolog gibi bazı tekniklerini ödünçleyerek kısa nesir türünde yeni bir çizgi oluşturur. Franz Kafka, Albert Camus, Jean Paul Sartre ve Simone de Beauvoir gibi yazar ve düşünürlerin etkisiyle şekillenen bu grup Oktay Akbal, Leyla Erbil, Demir Özlü, Demirtaş Ceyhun, Ferit Edgü, Yusuf Atılgan, Bilge Karasu, Güner Sümer, Feyyaz Kayacan, Onat Kutlar, Adnan Özyalçiner,

Orhan Duru, Özdemir Nutku gibi yazarlardan oluşmaktadır (Yalçın 2005: 62; Uturguari 1989: 17-19). Bunlar arasında Demir Özlü, yazarlığının ilk dönemlerinde varoluşçu felsefe ve edebiyatla, özellikle de Sartre'la belirgin bir etkileşim içindedir. Kendisi de konuyla ilgili verdiği bir mülakatta bu etkileşimi vurgular:

Sartre'a hayranlık duydum. Sonra da bu hayranlık hep sürdü. Davranışları büyük yazar davranışlarıydı. İçinde yaşadığı çağa karşılık veriyordu. Özgür birey, seçme ile kendini bağitleme (engagement), hep kendi kendini yaratma elbette birey olmanın önemli anları, kavramlarıdır. Sartre, 'Bir yaşamın anlatımı bir bozgunun anlatımıdır' ya da 'İnsan bir bunaltıdır' dese de hareketsizliğin, yukarıya boyun eğmenin, sinizmin... yazarı değildi. (...) Sartre'ın düşünceleri çağıyla uygunluk gösteren bir içtenliktedir. Hem de başkaldırarak, özgürleşmeye yönelerek (Yalçın 2005: 61-62).

Demir Özlü, varoluşçuluktan ve gerçeküstücülükten etkilenen bu yeni edebiyat anlayışının Türk edebiyatına tema özgürlüğü, üslup yaratma özgürlüğü, entelektüel düşünme özgürlüğü gibi çok geniş bir özgürlük imkânı getirdiğini belirtmektedir (Yalçın 2005: 61-64). Demir Özlü, ayrıca, yazmaktaki amacının “*Kişinin yeryüzündeki durumu üzerine başkalarına bilinç vermek istenci*” olduğunu dile getirmektedir (Daşdemir 2006: 23). Özlü'nün ele alınan “Bunaltı” adlı öyküsünde ve umumiyetle diğer öykü ve romanlarında, çoğunlukla da isimsiz anlatıcı-kahramanları aracılığıyla yaptığı şey, sözünü ettiği insanlara *bilinç verme istenci* olarak kendini göstermektedir. Varoluşçu ilkeler temelinde gerçekleştirilen bu bilinç verme edimi, söz konusu iki anlatıda da anlatıcıların dışı vurdukları *yazma* edimiyle sağlanır. Bir başka deyişle, anlatıcılar, yazma'ya bir varoluş tarzı olarak yaklaşmaktadırlar. Tam da bu noktada, Demir Özlü'nün, “Bunaltı”nın bir yerinde, isimsiz anlatıcısına, Sait Faik'i hatırlatan bir sesle: “... yazmasam deli olacağım (Özlü 1958: 97)” dedirtmesi ilginçtir.

Demir Özlü öykücülüğü üzerine yapılan bilimsel bir incelemede yazarın yazı hayatı hakkında verilen şu bilgiler söz konusu etkileşime işaret etmesi bakımından dikkate değer görülmektedir:

(...) Demir Özlü'nün hikâyeciliğini eserlerinden hareketle üç ana döneme ayırmak mümkündür: Varoluşçu düşüncenin egemen olduğu dönem, toplumsal bakış açısının ağırlık kazandığı dönem, sürgünlük dönemi ve sonrası. (...) Bunlardan birincisi yazarın varoluş düşüncesiyle hikâyelerini oluşturduğu dönemdir, aynı zamanda yazarın deyimiyle “hikâye denemeleri” bu döneme ait eser-

leri için söylenebilir. “*Bunaltı*”, “*Soluma*” “*Boğuntulu Sokaklar*” bu dönem içerisinde yer alan hikâye kitaplarıdır. Adı geçen üç kitapta da yer alan hikâyeler tamamen varoluşçu bir düşünce ışığında, gerçeküstü anlatımlarla oluşturulmuştur. Hikmet Dizdaroğlu, Demir Özlü’nün ilk öykü kitabı “*Bunaltı*”nın varoluşçu felsefeyi yansıtan Türk edebiyatındaki belki de yazılan ilk eser olduğunu ifade eder. Toplum içindeki bireyin varoluşunu ancak kendi edimleriyle yanıtlayabileceği düşüncesindeki varoluşçu görüş Demir Özlü’nün öykülerinde de görülür (Daşdemir 2006: 262-263).

Demir Özlü, yazarlığa adım attığı ilk önemli eserine *Bunaltı* (1958) adını vermiştir. *Bunaltı*, aynı zamanda, yedi öyküden oluşan söz konusu bu ilk kitabın son öyküsünün de adıdır.

Varoluşçu dünya görüşünün ön planda olduğu bu öykülerde, yazıldıkları dönem itibarıyla farklı anlatım biçimleri ve farklı tematik içerikler dikkati çekmektedir: Bağımsızlık, yalnızlık, bunaltı, fazlalık, atılmışlık, hiçlik ve cinsellik gibi varoluşsal kavramların sorgulandığı bu kitabı, yazarın kendisi: “*Yer yer duyguları içinde boğulan, yer yer düşüncelerin bir makale açıklığıyla anlatıldığı bir ilk kitaptı.*” sözleriyle nitelmiştir (Daşdemir 2006: 23).

İşte bu yazının temel amacı da Demir Özlü’nün *entelektüel düşünme ve üslup yaratma özgürlüğü* olarak vurguladığı etkileşimin somut yansımaları olan *felsefi söylem* biçiminin söz konusu eserlerdeki görünüşlerine işaret etmek olacaktır. Filozof bir yazar olan Sartre’in anlatımındaki felsefi söylem tonunun, Özlü’nün *Bunaltı* adlı öykü kitabındaki diğer altı öyküsüyle beraber özellikle, son öykü olan “*Bunaltı*” adlı öyküsüne gözle görünür oranda etki ettiği görülmektedir. Özlü’nün “*Bunaltı*” adlı öyküsünün isimsiz anlatıcısı da tıpkı Antonie Roquentin gibi, sanki hem kendisiyle hem de okuyucusuyla söyleşircesine ve hatta onlara yaşama dair birtakım duygu ve kavramları telkin edercesine çıkarımlarda bulunmakta, hükümler ileri sürmektedir. Yer yer deneme havasına bürünen bu kısımlarda, gerçekleştirilen aforizmalar yoluyla söz konusu metinler, edebî metin olma özelliklerinin dışına çıkarak/taşarak felsefi birer metin hüviyetine de bürünmektedirler. Bu felsefi sorgulamalar, çıkarılan hükümler de yukarıda işaret edilen ortak varoluşçu temalar dolayımında gerçekleştirilmektedir. Değişik akademik çalışmalarda (Kurt 2007, İş 2007, Daşdemir 2006, Kılıç 2006, Dirlikyapan 2007) metinlerdeki bu tematik içerik örtüşmesi/benzerliği/etkileşimiyle ilgilenildiği için, burada daha çok (yukarıda da belirtildiği üzere) eserlerdeki söylem benzerliği üzerinde yoğunlaşılacaktır. Bu sebeple, metinlerin özetlerinin verilmesine gerek duyulmadan, söz konusu eserlerde, sadece söylemdeki/anlatımdaki

benzerliği/etkileşimi gösterdiği düşünülen örnek pasajlardan hareketle Özlü'nün Sartre'ı sadece düşünce, konu, tema bakımlarından değil; aynı zamanda anlatma/ifade etme biçimi bakımlarından da örnek aldığı sonucuna varılıp varılmayacağı irdelenecektir.

Eserlerin Karşılaştırılması

***Bulantı*'daki Felsefi Söylem Örnekleri**

Bulantı'nın anlatıcısı Antoin Roquentin, yazdığı günlüklerde başından geçen olayları anlattığı kadar, zaman zaman, hikâye etmeyi durdurup, soyut meseleler hakkında da sesli düşünmeye girişir. Bu kısımlarda yazar-anlatıcı Sartre'ın sesi çok belirgin olarak duyulmaktadır. Yazar, kahramanının monologları üzerinden, temsil ettiği varoluş felsefesinin bazı temel kavramlarını, bir deneyim, bir idrak halinde, oluş sırasında veririrken; bazen de hayatın değişik yönlerine dönük dikkatlerini, birtakım değer ve kavramlar hakkındaki düşüncelerini felsefi önermeler kipinde dile getirmektedir. Çoğunlukla uzun iç konuşmalar şeklinde olan bu düşünme blogları, hikâye anlatımını çoğu yerde kesintiye uğratıp, okuyucuyu, ortaya konan hükümler üzerinde düşünmeye yöneltmektedir. Söz konusu bu anlatım tutumu, eserin edebî bir eser olduğu kadar, bir deneme veya felsefi bir metin gibi de okunabilme imkânını beraberinde getirmektedir.

Aşağıdaki alıntılarda anlatıcı Antoin Roquentin'in günlüğüne, *serüven* kavramı hakkında çeşitli tarihlerdeki düşüncelerini denemeye yakın bir üslupla yazarken hemen fark edilmektedir:

(...) Şunu düşündüm: En bayağı olayın bir serüven haline girmesi için onu anlatmanız gerekir ve yeter. İnsanları aldatan da bu zaten. Kişioğlu hikâyecilikten kurtulamaz, kendi hikâyeleri ve başkalarının hikâyeleri arasında yaşar. Başına gelen her şeyi hikâyeler içinden götürür. Hayatını sanki anlatıyormuş gibi yaşamağa çalışır.

Ama bu yaşamayı da seçmek gerek. (...)

Yaşarken başımızdan hiçbir şey geçmez. Dekorlar değişir, kişiler girer çıkar, yalnız. Başlangıçlar da yoktur; günler anlamsız bir biçimde birbirine eklenir durur, sonu gelmez, yeknesak bir ekleniştir bu. (...)

Yaşamak budur işte. Ama hayatınızı anlatırsanız, her şey değişir. Ne var ki bu değişikliği kimse fark etmez. Gerçek hikâyelerden söz edilmesi bunun kanıtıdır. Sanki gerçek hikâyeler olabi-

lirmiş gibi! Olayları anlatırken onların ortaya çıkış biçimini tam tersine döndürmüyor muyuz sanki? (Sartre 1961: 47-48).

(...)Yanlı ş hatırlamıyorsam buna, zamanın geri çevrilmezli ği diyorlar. Öyleyse serüven duygusu, zamanın geri çevrilmezli ğinden başka şey olmamalı. Peki öyleyse bu duyguyu niçin her zaman yaşamıyoruz. Yoksa zamanın geri çevrilmez olmadığı anlar mı var? Her istedi ğimizi yapabilece ğimizi duyduğumuz anlar vardır. Önden gidebilir geri dönebilirsiniz. Önemi yoktur bunların. Öte yandan anların sıkı ştı ğı, yeniden baş lamamızın imkânsız oldu ğu ve ata ğımızın bo şa gitmemesi gerekti ği zamanlar da vardır (Sartre 1961: 67).

Roquentine, üç yıldır üzerinde araştırma yaptı ğı tarihî kişilikle ilgili yazmayı planladığı kitabı yazmaktan vazgeçti ği gün *hiçlik* duygusunu yaşantılar. Aşa ğıdaki alıntıda, varoluşçu felsefenin de etkileşim içinde oldu ğu fenomenolojik felsefenin temelindeki *şimdi ve burada olanın* bilincine varılması durumu, henüz yaşanırken, deneyim halindeyken aktarılmakta ve hükme bağlanmaktadır:

Pazartesi:

Çevreme kaygulu gözlerle baktım; şimdiden başka tek şey yoktu. Şimdiler’i içinde kabuk bağlamış, hafif ve sağlam möbeler; bir masa, bir yatak, bir aynalı dolap ve... ben. Şimdinin gerçek özü kendini açığa vuruyordu. Şimdi varolandı, şimdi olmiyan hiçbir şey varoluşmuyordu. Geçmiş varolan bir şey değildi. Hem de hiç değildi. Ne eşyada, hatta ne de düşüncemde varoluşmuyordu. Kendi geçmişimin benden kaçmış olduğunu çoktan beri anlamıştım. Ama benim alanımın dışına kaçmış olduğuna inanmıştım. Benim yüzümde geçmiş, bir çeşit emekliye ayırıştı; bir başka varoluşma biçimi, bir tatil ve hareketsizlikti. İşi biten her olay, kendi kendine bir kuttunun içine usulca giriyor ve bir fahri olay niteli ği alıyordu. Hiçli ği düşünmek bu kadar zordur işte. Ama şimdi anladım, eşyanın, görünüşünü aşan bir varlığı yok. ONLARIN ARDINDA... hiç bir şey yok (Sartre 1961: 110-111).

(...)Varoluşmaktayım. Varoluşmakta olduğumu düşünüyorum. Şu varoluşma duygusu ne kıvıl kıvıl bir şey! Onu ben sürdürüyorum, yavaşça (Sartre 1961:115).

Aşa ğıya alınan pasajda, Roquentine, kütüphanede Autodidacte ile girişti ği tartışma dolayısıyla, bir önceki sayfada, (s.133) hakkında çeşitli

bilgiler verdiği *hümanizm* kavramı hakkında, ona cevaben, şu tespitleri yapar:

(...) Çünkü hümanizm, bütün insansal davranışları kendi malı haline getirir ve hepsini birbirine katıştırır. Ona dosdoğru karşı gelerseniz, oyununa düşmüş olursunuz, çünkü hümanizm, karşıtlıklarına dayanarak yaşar. Dik başlılar, dar görüşlüler, kanun dinlemezler ona vire yenilip dururlar; onların bütün sertliklerini, bütün kötü aşırılıklarını hümanizm sindirir ve köpüklü beyaz bir lenfa haline sokar. Düşünce düşmanlığını, manişeizmi, mistisizmi, kötümserliği, anarşizmi, bencilliği sindirmiştir. Bunlar, varoluşlarını ancak hümanizm içinde haklı çıkaran tamamlanmamış düşünceler ve aşamalardır (...)" (Sartre 1961: 135).

Roquentine, ileriki sayfalarda, günlüğüne bu sefer, "Akşam Saat Altı" başlığıyla varoluş deneyiminin fenomenolojik temelle kesişen şu tespitlerini kaydeder. Söz konusu yerlerde aynı zamanda varoluşçu felsefenin fazlalık, saçmalık, hiçlik gibi kavramlarının da yine felsefi monolog/iç diyalog tonunda irdelendiği görülmektedir:

Bulantı yakamı bırakmadı. (...) Bu geçici bir huysuzluk ya da bir hastalık değil; kendi öz varlığım. (...) Sonra birden o kavrayışa vardım. Soluğumu kesti bu. Şu son günlerden önce, "varoluşma"nın ne demek olduğunu hiç sezmemiştim. (...) Varoluş şuradadır, çevremizdedir, bizdedir; Bizdir, ondan söz açmadan iki kelime söyleyemeyiz ama ona dokunulmaz da. Varoluş üzerine düşündüğümü sandığımda, hiçbir şey düşünmemiş olduğumu söyleyebilirim; kafamın içi bomboştu ya da bir kelime vardı yalnız; yani "varlık" kelimesi vardı. (...) Evet düşündüğüm "ilişkinlik"ti; denizin niteliklerinden bir olduğunu söylüyordum kendime. (...) Varoluş nedir diye sorulsaydı, özlerini değişime uğratmadan, nesnelere dıştan eklenen boş bir biçimdir, derdim. Sonra birden ortaya çıkmış, belirivermişti işte; apaçıktı, varoluş kendini açığa vurmuştu.

(...) Varolunuyorsa, **buraya kadar varolmak**; küfe, şişkinliğe, müstehcenliğe kadar varolmak gerekiyordu. (...) Oysa varoluş bir bükülmedir. (...) Bir yığın tedirgin, kendinden sıkılmış varolan dan başka bir şey değildik.

(...) Utanç içinde bulunan ve belirsiz bir tedirginlik duyan her varolan ötekilerin karşısında kendini fazlalık olarak hissediyordu. **Fazlalık**. (...) **Ve ben**, (yumuşak, güçsüz, müstehcen, sindirim yapıp duran, kara düşüncelere salınan) **ben de fazlalıktım.**"

(...) *Saçmalık ayaklarımın dibinde ölmüş olan o uzun, ağaçtan yılandı. (...)bir kargaşa hâline giriyor ve fazlalık olduğu için, sonunda bir hiçlik ortaya çıkıyordu* (Sartre 1961: 144-146).

Devam eden sayfalarda ve genel olarak eserin tamamında mebzul miktarda bu sorgulama/felsefe yapma tonuna rastlanmaktadır.

***Bulantı*'da Varoluş Biçimi Olarak Yazmak Edimi**

Sartre'in *Bulantı*'sı ile Özlü'nün “Bunaltısı”nda ilk bakışta dikkati çeken ortak taraflardan biri de varoluşçu felsefenin ele aldığı ve yukarıda zikredilen temalar ve biçimsel benzerlikler olduğu kadar bir *varoluş biçimi* olarak yazmak ediminin kendisidir. Her iki eserin anlatıcıları da yazar tiplerdir ve onlar için asıl olan yaşadıklarından daha çok yazmak istençleridir. Onlar, bu yolla adeta varoluşlarını sorgulamakta ve ona bir anlam kazandırmaya çalışmaktadırlar. Bu durum, *Bulantı* adlı romanda (Bu arada “Bunaltı”nın ilk cümlesi de yazmak gerçeğine işaretle başlamaktadır.) daha ilk sayfalardan-hatta ilk cümleden- itibaren göze çarpmakta ve daha işin başında okuyucuya, eserin, alışlagelen çizgide, olaylar etrafında örülmüş edebî bir kurgu olmanın dışında/ötesinde yazarın düşüncelerini bildirmek ya da telkin etmek için kaleme aldığı bir metin olduğunu düşündürmektedir. Eserin modernist karakterinin en güçlü yanlarından birini teşkil eden bu durumu, anlatıcı çok çeşitli yerlerde dile getirmektedir.

Bir çeşit *günlük* şeklinde yapılandırılan romanın Tarihsiz Yaprak başlıklı ilk bölümünün ilk cümlesi aynı zamanda eserin yazılma sebebinde ortaya koymaktadır: “*Olayları günü gününe yazmak daha iyi olacak. (...) Şu masayı, sokağı, insanları, tütün paketimi nasıl gördüğümü anlatmalıyım, çünkü değişen bu. Bu değişmenin alanını ve özünü iyice belirlemeliyim*” (Sartre 1961: 6).

İlerleyen bölümlerde anlatma/hikâye etme ediminin yazmak/anlatmak ve yaşamak kavramları üzerinden derin bir felsefi irdelemesi yapılır:

(...) *Şunu düşündüm: En bayağı olayın bir sertiven haline girmesi için onu anlatmanız gerekir ve yeter. (...) Kişioğlu hikayecilikten kurtulamaz, kendi hikayeleri ve başkalarının hikayeleri arasında yaşar.(...). Ama ya yaşamayı ya anlatmayı seçmek gerek.*

(...) *Yaşamak budur işte. Ama hayatınız anlatırsanız, her şey değişir. (...) Olayları anlatırken onların ortaya çıkış biçimini tam tersine döndürmüyor muyuz sanki? Hikaye anlatırken önce başlangıcı ileri sürüyor gibi görünürüz. “1922 yılının güzel bir Ağus-*

tos akşamıydı...deyince baştan başlıyoruz sanılır. Oysa, aslında sondan başlamış oluyoruz (Sartre 1961: 47-48).

Cümleler yaratmak zorunda değilim. Belli durumları açığa çıkarmak için yazıyorum ben. Edebiyattan kaçınmalıyım. Kelimeleri aramadan çalakalem yazmalıyım (Sartre 1961: 66).

‘Saçma’lığı sorguladığı bir yerde Roquentin: “*Ah! Bunu kelimelerle nasıl dile getireceğim?*”(Sartre 1961:147)” diye çırpırır.

Eserin sonlarına doğru Bouville’den ayrılıp Paris’e giderken yazmak gerekçesi hakkında yine şöyle söyleyecektir: “*Aslında, kalemi elimden bırakamıyorum; Bulantı’ya kapılacağım diye korkuyorum, yazarken onu geciktiriyorum gibime geliyor. Bu yüzden aklıma geleni yazıyorum*” (Sartre 1961: 199).

Nihayet, romanın sonunda, Antoine Roquentin’in ağzından adeta *Bulantı* adlı romanın yazılış serüvenini ve de kısmen gerekçesini sezdiren şu cümleler dökülür:

(...) Bir kitap. Bir roman. Bu romanı okuyup, “Antoine Roquentin yazdı bunu. Kahvelerde vakit geçiren kızıl saçlı bir adammış” diyecek kimseler bulunacak ve zenci kadının hayatını nasıl düşünüyorsam onlar da benim hayatımı öyle düşünecek; değerli ve yarı masalımsı bir şey olarak görecekler (Sartre 1961: 205).

“Bunaltı”daki Felsefi Söylem Örnekleri

Demir Özlü de Vedat Seviğ’e ithaf ettiği “Bunaltı” adlı öyküsünü tıpkı Sartre gibi tarihli günlükler biçiminde yapılandırmıştır. Öyküde temel olarak, isimsiz anlatıcı geçmişte sevgilisiyle geçirdiği günlere dair hatırladıklarını ve bu hatıraların kendisinde uyandırdığı duygu ve düşünceleri anlatmaktadır. Bunu yaparken de tıpkı Roquentin gibi, çoğu yerde anlatımı keserek, yukarıda işaret edilen temel varoluşçu temalar etrafında felsefi sorgulamalara, iç hesaplaşmalarına girer. Bunların yanı sıra “Bunaltı”nın yazar kimlikli anlatıcısı da aynı şekilde *yazma* edimine adeta bir *varoluş biçimi* olarak dikkati çeker ve niçin yazdığının muhasebesini yapar.

Öncelikli olarak, bu hikâyedeki genel felsefi söylem biçimini örneklendiren bazı pasajlara yer verelim.

Anlatıcının toplumsal, tarihsel ve kültürel değerlerin gereksizliğinden söz ederken hiçlik duygusuna vurgu yaptığı bir yerde yaşama felsefesine dair şu tespit ve önerileri dikkati çekmektedir:

Biz ölü bir doğanın ortasındayız, ölü bir doğayla çevrilmiş birkaç insan, içtenliği, doğal yaşamayı bir yana bırakıp kendimiz için menfaatler, töreler yaratıyoruz. Nemize gerek böyle şeyler! Biz önce kendimizi kazanmayı, kendimize karşı içten olmayı bilmeliyiz; sonra hiçliğin bizi beklediğini bilerek bırakmalıyız bu sahte, içleri boş kalıpları (Özlü 1958: 88).

Hatıralarına daldığı bir sırada anlatıcı ani bir geçişle zamanın madde ve insan üstündeki etkisine dair şu hükümleri verir: “(...) *Her yer eski, değişmiyor. Yıllar eşyayı bitirmiyor, ama biz bitiyoruz, günden güne değişip ölüme doğru gidiyoruz. İçimizdeki ses hep bir şeyler söyleyip duruyor*” (Özlü 1958: 93).

Hemen devamında korku, isyan, kaçış, seçme, atılmışlık gibi varoluşsal kavramları öne çıkardığı bir iç hesaplaşmada ise insanlığın gidişatına dair karamsar-belki nihilist- bir istikamet çizer: “*Anlıyorum ki insanoğlu şimdiye kadar çözümlendiğinden farklıdır. İnsanoğlu büyük bir bataklıktır, her şey onda kaybolur, çıkmamak üzere dibe gider*” (Özlü 1958: 94).

Yine, artık geçmişte kalan sevgilisine olan duygularını, tutumlarını tahlile giriştiği bir anda, pişmanlıkla karışık bir iç muhasebenin ardından insanlık adına şu sonuca ulaşır: “*Ah, insanoğlu böyledir. Hiçbir insana güvenmemek bizim kaderimiz. Kazanmak istediğimiz tamamen kazanınca beğenmemek, durmadan yenilerini kazanmayı düşünmek...*” (Özlü 1958: 96-97).

Anlatıcı, zihninde canlanan hatıralarının ardından içine düştüğü yalnızlık duygusuyla beraber sevgilisine duyduğu özlemi dile getirirken yine kendi varoluşuna dair çetin bir iç sorgulamaya girişir:

Korkunç bir kuşku yaşıyorum. Korkuyorum. Şimdi oturduğum masadan, kenarında oturduğum pencereden bile emin değilim. Kimim? Neyim? Nerden geliyorum? Nerden gelip bu masaya oturuyorum? Pencerenin önünü seçmişim. Farkında bile değilim. Anlamıyorum, bu anda beni varlığımdan bile kuşkuya düşürecek ne çeşit bir güç olabilir? Bilmiyorum (Özlü 1958: 97-98).

Esasen “Bunaltı” adlı öykünün tamamına sinmiş olan iç sorgulama/hesaplaşma/monolog üslubu/tekniki anlatıcının günlükleri üzerinden yaptığı ve temelde insanın/bireyin varoluşunun çeşitli yanlarına dair bir felsefi sorgulamadan ibarettir. Burada anlatıya çerçeve teşkil eden geçmiş aşk yaşantısı, adeta, öznenin/anlatıcının insana ve onun yaşamına dair hükümler çıkarabilmesi için sanki bir *bahaneymişçesine* kurgulanmıştır.

Tıpkı Sartre'in otobiyografik anlatıcısı Antoin Roquentin'in hayata, insana, varoluşa dair felsefi çıkarımlar yapabilmesi, hükümler ileri sürebilmesi için araştırma gezilerine çıkarılması ve nihayet Bouville adlı şehirde Marquis de Rolleston adlı tarihî kişilikle ilgili yaptığı araştırmaların neticesinde ona dair bir kitap yazma işine memur edilmesi gibi, Ayrıca o da altı yıldır görmediği sevgilisi Anny'den görüşmeleri gerektiğini bildiren bir mektup almıştır ve daha görüşme başlamadan o da Anny ve onunla aralarındaki *yetkin anlar yaratma oyunları* üzerinden iç sorgulamalarına girişir. "Bunaltı'nın anlatıcısı da bu geçmiş aşk macerasını, bu iş için sanki bahane etmiş gibidir. Öykü akışını kesintiye uğratan bu felsefi sorgulamaların olduğu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Örneğin kendi hayat muhasebesini yaparken yaşamaya dair olarak (fazlalık, atılmışlık, bağısızlık vb.) varoluşçu temeller üzerine karamsar hükümler ortaya koyar:

(...) Yaşamalarda, gerçekten yaşamalarda olumlu son yoktur. Kendinden, içindeki insandan kurtulunca kişi kime karşı sorumlu olur ki? Başarısının, başarısızlığının, iyiliğinin hesabını kime verir? Anlıyorum, başarı da, başarısızlık da yalnız insana vergi. Çok defa yemediğim bir sanı: başaramadığımı sanarak üzülmek, içindeki hüznü büyümeğe bırakmak, hep onun üzülmeyi de hüznü de sevmesi (Özlü 1958:107).

(...) Hep bir benle konuşup durmuştum. Sormuştum ikide bir: -Şimdi ben neyim? Ne oluyorum? Aradığımı buldum mu? Yaşamımı anlamlı yapabildim mi? Ya ben, ben gerekli miyim? (...) Yaşamak anlamsızdır. (...) Çünkü ne olduğumuzu bilmiyoruz. Niçin yaratıldık? Durmadan dinlenmeden bu anlamsızlığı yaşasın diye mi? Niçin beni buna mahkum ettiler. Mahkum ettiler anlıyorum. Ben de bu dünyaya, acıyı, üzüntüyü, anlamsız sevinci yaşamaya, ama gene de anlamlı olsun diye çalışmaya, diretmeye mahkûmmuşum. Atılmış, mahkûm edilmiş. Üzerine sıcak öğle güneşi vurmuş eşyalarla birliğim şimdi. Onlar kadar boşum, anlamsızım. Mademki bu böyledir, bir de isteyerek mi acı çekeyim? Kazanmaların yaşamıma anlam katacağını düşünerek mi? (...) Bundan böyle yaşamam anlamsız bir serüven oluyor. Akılla kullanılan bir serüven. Yaşamaya sabırsızlık duyduğum zamanlara dönmek isterdim. Ama kimbilir daha kaç defa aldanacağım: umut ederek bağlanacağım?

Ama gene de soracağım kendime: kimim? Ne yapıyorum? Niçin yapıyorum? (Özlü 1958: 108-109).

Toplam 21 sayfalık öykü metninin özellikle son sayfalarında bu sorgulama/felsefe yapma tutumu kendini iyice hissettirmektedir. Anlatıcı, öykü boyunca derin bir içe-dalış yoluyla ve karamsar bir bakış açısıyla gerçekleştirdiği iç yolculuğundan insanlığa karşı yüksek perdeden birtakım ikaz ve önerilerle çıkar:

(...) Yaşamadan kaçmakta yaşamaya anlam katma isteği var bence. Öyle ya, yaşamak kolaydır, kendiliğinden bayağıdır. Ömrü boyunca bu yoldan gidenler için ne büyük bir acı olabilir ne de büyük bir sevinç. Acı da sevinç de bir çeşit kıyaslamayla ortaya çıkar çünkü. (...) Bir zaman yaşamadan, gündelik yaşamadan kaçmalıdır. Ancak ondan sonra gerçekten bilerek yaşamaya dört elle sarılabilir. O zaman başka bir dünyanın savaşı yapılabilir (Özlu 1958: 109-110).

“Bunaltı”da Varoluş Biçimi Olarak Yazmak Edimi

Yukarıda işaret edildiği gibi, “Bunaltı”da da tıpkı *Bulantı*’daki gibi yazma ediminin kendisi bizatihi bir varoluş biçimi olarak takdim edilmektedir. Her iki anlatıcı da kendi iç hesaplaşmalarını, sorgulamalarını yazdıkları günlüklerinden adeta kendi felsefelerini ilan etmek ister gibidirler. Bu noktada yazma ediminin de kendileri için vazgeçilmez bir yöntem olduğu üzerinde defaatle durmaktadırlar. Nitekim daha öykünün ilk cümlesinde kendisini önündeki kâğıtlarla baş başa bulan isimsiz anlatıcı, takip eden sayfalarda yazmaya karşı duyduğu bu istenç ya da açlığı şöyle dile getirmektedir:

(...) Yazmakla geçen zaman, ölümün uzaklaştığı zaman o. (...) Bir gün lokantada yemek yerken, lokantanın kâğıt peçetesine yazmaya başlamıştım, kâğıdım yoktu çünkü. Üzerinde Dandrino yazılı peçete, onu da bulamasaydım çıldıracaktım, kendimi insanların ve sokakların en bilinmedik yerlerine atacaktım (Özlu 1958: 82-83).

Anlatıcının *hikâye* kavramı üstüne serdettiği şu görüşler, hem Roquentin’le benzerliği hem de Demir Özlu’nün de içinde yer aldığı modernist 1950 kuşağı Türk öykücülerinin genel öykü anlayışını yansıtmaları bakımından dikkat çekicidir:

(...) Hikâyeye nasıl başlayacağımı bilemiyorum, hikâyeye yazmak, bütün olup biteni anlatmakla hiçbir şeyi söylemiş olmam ki. Hem elimden gelmez bu. Çok başka çeşit anlatmalıyım, yaşamaya sabırsızlıkla atıldığım zamanla, her şeyi bitirip, bıktığım zaman arasındaki büyük farkı.- Olayları birer birer sıralamak sıkıntı

veriyor bana, hem olay da nedir ki? Önemli olan bizim iç yaşamımızdır, bu sürüp duran acıdır. (...) Yalnızlıktan kurtulmak için yaşamaya atılmıştım. (...) Oysa şimdi varlığın bunaltısından kurtulamadım daha. Hala bu tutkular içinde, niçin dünyaya geldim diyorum, ben kimim? Ne oluyorum? Bu acıyı çekip durmak için mi? Kendimi kurtarmak için hepsini anlatmalıyım (Özlu 1958: 83-84).

Anlatıcı, yazma'nın kendisi için taşıdığı anlamı sık sık dışa vurur:

Yazdığım zamanlar herkesten ayrıldığımı, gizli ve ayıp sayılacak bir iş yaptığımı sanıyor, kilitliyordum odamın kapısını. Dört duvar arasında her şeye karşılık yüceldiğimi, kimsenin- benim sevgili iki yazarımın dışında- erişemeyeceği bir yerlere yükseldiğimi sanıyordum (Özlu 1958: 86-87).

(...) Gece yarısı daktilonun başında tavan arasındaki odada oturup uzun uzun yazdıklarımın çok şeyleri değiştirmesini isterdim. Çok şeyleri. Onlarla insanüstü gücü kazanacağımı ummuştum (Özlu 1958: 88).

Aşağıdaki pasaj, Sartre ile Özlu arasındaki biçim ve içerik etkileşmesini son derece açık olarak gösteren bir örnek olmanın yanında, aynı zamanda, "Bunaltı"nın anlatıcısının da yazma'ya olan mecburiyetini net bir şekilde ortaya koymaktadır:

Çocukluk hastalıkları gibi başlıyor bunaltı. *Akşamları oturup yazılar yazıyorum; anlaşılması için. Bütün bu anlamsızlık anlaşılmalı da, artık çok geç kalınmış olsa da daha iyi bir dünya kurulsun diye. Bütün bu çılgınlıkların sonunda hiçbir şey olmadığı, bu dünyada yaşamaya bile imkân olmadığı. Yalnızca yazmaya, durmadan yazmaya ihtiyacım olduğu anlaşılmalı artık. Of, yazmaktan başka kurtuluş yoktur. İnsanoğlunun bayağılığını her gün yeniden yüzüne vurmaktan başka (Özlu 1958: 102-103).*

(...) Masanın başına oturur yazardım; yazmak eskiden beri alışkanlığımdı. Bütün kişiyi küçülten dünyaya karşı bir ayak direyiş (Özlu 1958: 104).

SONUÇ

Şüphesiz Sartre önce bir filozoftur. O, 20. yüzyılın en önde gelen, en popüler ve en fazla tartışılan filozoflarından biridir. Böyle bakıldığında *Bulantı* adlı 206 sayfalık romanın "Bunaltı" adlı 21 sayfalık öyküye göre çok daha geniş açılardan ve çok daha detaylı bir felsefi içerik ve söyleme sahip olduğunu belirtmek gerekir. Türlerin (roman-öykü) doğa-

larından kaynaklanan bu içerik ve biçime dair imkân farkları göz önüne alındığında, *Bulanıtı*'nın, söz konusu etkileşim şemasındaki *kaynak* metin olması, kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, “Bunaltı” adlı öykünün yazarı Özlü'nün, kendi üzerindeki Sartre etkisine dair açık beyanları da metinlerin etkileyen-etkilenen bağlamındaki bu konumlarını açıkça tayin etmektedir.

20. yüzyıla damga vuran varoluşçuluk ve onun en önemli savunucusu Sartre'ın bir edebî metin olarak kaleme aldığı *Bulanıtı*, gerek ele aldığı ve tartıştığı konular (varoluş, düşünce/düşünmek, bunaltı, bulanıtı, saçmalık, bağlanma, bağızsızlık, fazlalık, seçme, atılmışlık, hiçlik, geçmiş-şimdi, yalnızlık, hümanizm, akıl, tecrübe, yaşam, serüven, özgürlük, korku...) ve gerek onları dile getiriş tarzı bakımından (deneme, felsefi sorgulama/söylem, aforizmatik söylem, iç monolog/diyalog, tartışma...) bir roman olmanın öncesinde felsefi bir metin hüviyetiyle karşımıza çıkmaktadır. Metinde görünüşte kurmaca bir plan/çerçeve (Roquentin'in üç yıllık araştırma ve gezi macerası) vardır; fakat, eser boyunca takdim edilen şey, söz konusu maceranın meraklı sahnelerinden çok yukarıda verilen kavramlar/temalar hakkındaki/üstündeki fikir yürütmelerdir. Buna karşılık “Bunaltı” adlı öyküsünde Demir Özlü'nün yaptığı/yapmak istediği şeyin de ilk bakışta eski sevgilisiyle yaşadıkları üzerinden bir iç muhasebe yapmak gibi görünürken, onun da, üstadı Sartre'dan aldığı ilhamla zaman zaman bu içe dalışındaki tespit, duygu ve düşüncelerini çoğu kez aforizmatik bir tonda, yukarıda belirtilen tema/kavramlar etrafında, felsefi bir söyleme dönüştürmek olduğu anlaşılmaktadır. Bir başka ifadeyle Özlü, Sartre'ı sadece konu/içerik bakımından değil; aynı zamanda ifade ediş tarzı bakımından da model almıştır.

Bunların yanı sıra her iki eserin aynı zamanda yazar kimlikli anlatıcıları, bizatihi *yazma* ediminin kendisini çeşitli yönleriyle irdeleyerek *yazmayı* kendileri için birer *yaşama* ya da *varoluş* biçimi olarak görmektelerdir. Her iki metin de bu dikkatle daha yakından okunduğunda, aralarındaki benzerliğin, daha eser adlarından başlayan bir içerik örtüşmesi olmanın yanında -ve belki tam da bu gerekçeyle- her ikisinin de ifade ediş/üslup bakımından da aynı *felsefi söylem* tonunu benimsedikleri görülmektedir.

KAYNAKÇA

DAŞDEMİR, İbrahim Duran (2006), *Demir Özlü'nün Hikâyeciliği*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

- DİRLİKYPAN, Jale Özata (2007), *Yazınsal Kavrayışta Köklü Bir Değişim: Türk Öykücülüğünde 1950 Kuşağı*, Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- İŞ, Ayşe Öykü (2007), *Ferit Edgü ve Demir Özlü'nün Hikâyelerinde Varoluşçu Öznellik*, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- KILIÇ, Sinan (2006), *Jean Paul Sartre'in Varoluş Felsefesinde Öteki Kavramı*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya.
- KURT, Mustafa (2007), *1950 Sonrası Türk Edebiyatında Varoluşçu Felsefeden Etkilenen Yazarların Romanlarında Yapı, Tema ve Anlatma*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- ÖZLÜ, Demir (1958), *Bunaltı*, Milli Kütüphane Arşivi, Devlet Nüshası, 2971-58.
- SARTRE, Jean Paul (1961), *Bulantı*, (Çev. Selahattin Hilav), Ataç Kitabevi, İstanbul.
- UTURGUARİ, Svetlana (1989), *Türk Edebiyatı Üzerine*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- YALÇIN, Murat (2005), "Köklü Bir Nihilizme Sürüklenebilirdim", Demir Özlü ile Söyleşi: *Kitap-lık*, Dosya: Varoluşçu Edebiyat, S.86, s. 60-66.